

Роман
ІВАНІЩУК

Журавлинний крик

Роман

Харків
«ФОЛІО»
2020

ПРОЛОГ

Зморений кінь виніс вершника з подільських путівців на битий Волинський тракт, що розгорнувся, немов сувій сірого полотна, аж до підніжжя Замкової гори, увінчаної надшербленою дугою червоного муру, — в очі входило східне передмістя Львова.

Кінь спотикався на вичовганих колесах виямок, збивав об осклизле каміння мощеної дороги копита, з яких на довгих переходах із далекої лівобережної Самари повідпадали підкови; вершник Львова не впізнавав, хоч і в'їжджав до нього чотири роки тому з протилежного боку — Городоцьким трактом, а втім, міста й не видно було за пасмом пагорбів; дрібні хатки під солом'яними дахами залишилися позаду, їх змінили кам'яні будинки, криті гонтом і бляхою, муроване передмістя тіснішало, стискалося, пасовиська маліли і щораз густіше кокоїжилися жухлим будяччям і собачою кропивою; вершник зупинив коня, спішився.

Вірний вороний вже не був йому потрібен, господар зняв з нього ношу з двох клунків, перекинув її через рамено, звів коня з дороги, поплескав по шиї й погнав на заскоринені першим інеєм загони, а сам пішки подався до Підзамча, сподіваючись допасти до будь-якої нічліжки й відіспатися після довгої і втомливої подорожі.

Шукати довго не довелося: навпроти Онуфріївського монастиря на непримітному будинкові висіла табличка з претензійним готичним написом «Hotel Grand», біля входу стояв готельний слуга в лівреї, він придивлявся до перехожих, досвідченим оком відрізняючи прибулих від мешканців міста; високий чоловік у чорному сукмані й смушевій шапці, з-під якої вибивалося сиве волосся, й клунками через рамено відразу привернув його увагу. Готельний слуга вклонився, завченим жестом зазиваючи подорожнього, і той підійшов, відрекомендувавшись:

— Маркіз Жуль де Ваттель.

— О-о, гості з Франції! — значно нижче, ніж перший раз, уклонився готельний слуга: після перемог Бонапарта

в Італії австрійці ставилися до французів з респектом і підозріливістю; він спідлоба придивлявся до змученого чоловіка в запорошеній свиті. — Просимо, уклінно просимо... Що ви, що ви, документів ми не вимагаємо, тільки... якими грішми будете платити?

— Московськими золотими рублями.

— О мосьє, на вас чекає найкращий покій!

У готельній кімнаті вздовж тріщин на стінах розповзлася пліснява, але були тут ліжко з чистою постіллю, стіл, крісло і шафка; подорожній замовив до покою вечерю й почав розкладати свої пожитки. Дістав з одного клунка запасний одяг і взуття — маєток, як на маркіза, надто скромний — і заніс до шафки, з другого вийняв перев'язану шнурком пачку паперу, потримав у руках, ніби зважив, і поклав на стіл.

— Ось і все... — прошепотів.

Готельний слуга з вечерею не забарився, подорожній з'їв пожадливо і, наситившись, ліг у ліжко, щоб заснути хоча б на добу.

Та сон не приходив. Почуття безвиході заповзало в душу: аж тепер, відчувши себе в цілковитій безпеці, мандрівник збагнув, що вороття до минулого не буде вже ніколи й ніколи не побачить він ні своєї дружини, ні дочки, що п'ятдесят п'ять прожитих літ немов у Лету впали, не залишивши на землі жодного сліду.

Довго лежав, бездумно вдивляючись у закіптюжену стелю, й викликав у пам'яті юне обличчя Уляни, бо нинішнього уявити собі не міг; образ дочки, якої ніколи не бачив, уперто зливався з обличчям матері — було воно цієї миті примарне й далеке; а коли смеркло, враз навально наблизилося до нього, і він чекав присуду за кривду, що їй заподівав. Проте жінка була добра й ласкава, русяве волосся впало на білі щоки, вона прошепотіла:

«Я прийду до тебе, прийду, ти не розпачай. Хіба ти один такий? Вас багато пішло на ешафоти, в тюрми й на вигнання — по живлющу воду для спраглих людей, і зусилля й жертви ваші не пропадуть дарма, хтось довершить вами розпочате, нащадки ваші добудуть з каменя воду... Тільки встигни завершити своє....»

Маркіз глянув на стос паперу, сягнув рукою, розв'язав, погортав дрібно списані аркуші. Оце і є те, що має зверши-

ти, — мета його мандрівок. Мало чи багато? Не знає. Але з усіх доріг виніс тільки цей стос паперу й мусить його віддати людям... Зникло обличчя дружини — нова турбота діймала подорожнього: чи живе ще у Львові професор Петро Лодій, що чотири роки тому радив Ваттелеві залишитися в Галичині, донедавна тут виходила газета французькою мовою, можна б її поновити, університетові потрібна професура, у Львові добре функціонує друкарня Йозефа Міллера. Не міг тоді: мусив їхати до Московії як емісар від революційного французького Конвенту.

Місія закінчена. Залишилося зробити останнє, а може, і єдине за все життя конкретне діло — видати книгу буття цілого покоління — під іменем Павла Любимського, справжнім прізвиськом маркіза де Ваттеля.

Чи живе у Львові ще професор Лодій? Чи працює друкарня Міллера?

Сон skleплював повіки, тіло важко виповнювалося ним, немов свинцем; стосик списаного паперу пучився, виростав на столі, ось уже досяг він стелі, заповнив усю кімнату, весь простір, в якому жив Любимський півстоліття; і прошепотів він, засинаючи, слова з другого послання апостола Павла до коринфян, які стали його, Любимського, молитвою:

«Коли я завдаю смутку вам, то хто мене розважить, як не ті, що засмучені через мене? Бо з великого горя і туги серця та з многими слізьми написав я це не для того, щоб ви сумували, а щоб пізнали любов, котрої у мене до вас пребагато».

До Львова прийшла глуха осінь 1796 року.

ЧАСТИНА ПЕРША

Розділ перший

Зима в Москві була тоді жорстока і в суворості своїй благодатна, морози виморили ворон, чуму і безпритульних волоцюг, друга столиця Московії очистилася од усіякої скверни, перед якою безсилі військо, Таємна експедиція і правосуддя, тож настав час без гарячки, спокійно наводити лад у розхитаній війною країні, закручувати розгвинчені шруби в державній машині, нагороджувати достойних і карати злочинців.

Івана Максимовича Синельникова ще наприкінці листопада викликав зі Симбірська новий і несподівано першпективний фаворит імператриці генерал-аншеф Григорій Потьомкін до Петербурга. В листі сіятельний граф повідомляв прем'єр-майора, що всемілостива цариця, пам'ятаючи його заслуги в битвах з турками й татарами під Перекопом, Бендерами, Каланчаком, а до того ж доблесть довіреного йому карабінерного полку, який потім у складі армії князя Петра Паніна громив пугачовських зброднів, надає Іванові Максимовичу звання полковника, при цьому пропонує йому бути готовим податися до Криму, щоб очолити бахчисарайський гарнізон та подбати про переселення тамтешніх греків до Новоросійського краю.

Тридцятип'ятирічний прем'єр-майор був ще повний жадань слави і рангів, йому імпонувала царицина пропозиція. Він велів гнати чимдуж коней, міняючи змилених рисаків на поштових станціях, проте до Москви встиг прибути лише по Різдві, якраз у найлютіші морози.

Зупинився у непоказному трактирі на одному з арбатських завулків — Конюшенному, навпроти візерунчастої церковці Симеона Стовпника. Хазяїн відвів офіцерові нагорі щонайзатишнішу кімнату, запевнив, що блошиць немає —

вимерзли, а від холоду — що вдієш! — хай його благородіє рятуюється внизу міцним і гарячим.

Зігрітися з дороги й справді треба було, а ще хотілося дізнатися про найсвіжіші новини в білокамінній столиці — Іван Максимович зійшов до шинку. Тут було людно й накурено, облич не розгледіти за тютюновим димом, а врешті — так у всіх постійних дворах, до цього не зводити; шинкар запобігливо вискочив із-за ляди — видно, офіцери сюди навідувалися рідко, — промів подолом фартуха вільний стіл у кутку, запросив майора сісти.

Очі Івана Максимовича поволі призвичаювалися до синюватого сутінку. Чекаючи на обід, він встиг розглянути сусідів: за довгим дубовим столом перед вікном сиділо п'ятеро чоловіків у циліндрах і різношерстих сурдутах — начебто й не московські, потім почув кілька фраз по-французькому. Не звертав уваги, чей же в Москві та Петербурзі всяке намагалося розмовляти будь-як, аби лише не по-своєму; то, може, й ці... Проте вухо вловило чисту французьку вимову.

— Ми невинуваті домашні патріоти, — посміхнувся один з компанії, він сидів посередині й на вигляд був найстарший у цьому молодому товаристві. — Приїхати до Москви серед такої лютої зими й замовляти бургундське! — Потримав пугар навпроти очей і зневажливо відставив його набік. — Ей, гарсон! — гукнув шинкареві. — Водка!

Шинкар, метушливо звиваючись у проходах між столами, ніс закордонним клієнтам гранчастого бутеля. Його затримав за полу каптана гомілатий здоровань.

— А-а... А панянок тут не можна замовити?

Французька шинкареві була незрозуміла, він розвів руками, всі хором засміялися, а старший знову скептично кинув:

— Бог свідком, ви безнадійно обмежені парижани: в Москві такої страви у трактирах не подають. Треба було їхати не сюди, а хоча б до Берліна.

Горілку розлили в пугарі, дехто принохувався, кривився.

— Досить уже Вольтерового гостювання в Берліні, — відізався хтось із гурту. — Він утікав на диліжансі від гостинності свого кумира Фрідріха II, наче за ним гналося сто макбетівських відьом!

— А тепер заграє з північною Семірамідією, дивись, ще й сюди приїде — слідом за нами.

ЗМІСТ

ЖУРАВЛИНИЙ КРИК. <i>Роман</i>	3
Острови на Студеному морі. <i>До передісторії написання роману</i>	429
Примітки. <i>Василь Іабор</i>	441